

LEONYID MARTINOV

Petőfi

Petőfiről írni?

Nem vagyok irodalomtudós, mi több, nem tudok jubileumokra írni. Való igaz azonban, jó néhány verset és poémát fordítottam Petőfitől – így próbáltam orosz nyelven megidézni a költőt és műzsáját. Ez, úgy gondolom, jobb annál, mintha más verseit a saját szavaimmal prózában elmesélném. De az életművéről még az általam lefordított Petőfi-művek alapján sem tudok többet mondani természetesen, mint honfitársai, mint Hidas Antal és Illyés Gyula. Mi marad hát nekem? Mondjam el, hogyan ismerkedtem meg Petőfi költészetével, és miképpen kezdtem fordítani? Igen, megkíséreltem, talán sikerül, és az olvasót is érdeklí majd.

Azzal kezdek, hogy húszban vagy huszonegyben valóban megismerkedtem egy magyarral, Miklóssal, akit mi egyszerűen Nyikolajnak hívtunk. Emlékszem, az Irtis-parti strandnál, ahová fürödni jártunk le, volt egy őrházikó. Nyikolaj eleinte szerény segédje volt csak a bójaőrnek, aki ebben a parti fabódében lakott. A bójaőr, a Fekete-tengeri flotta egykori fedélzetmestere, tiszteletre méltó, ősz öregember volt, de annyira nem idős, hogy a szevasztopoli hadjáratban részt vehessen, mint ahogy ő állította magáról; ha ivott, ide-oda rohangált a parton – megesett, hogy egy szigonnyal a kezében – s azt kiáltozta: „Hurrá! Űsd a franciákat, angolokat, amerikaiakat, japánokat, spanyolokat, az összes külföldit!” – amíg meg nem botlott, és bele nem zuhant az Irtis-parti hínárba. Míg végül úgy esett el, hogy soha többé nem tudott felállni. Akkor vette birtokba a harcias agastyán helyett az őrházikót a nyugodt, szinte melankolikus magyar, Nyikolaj. Omszkban maradt, miután megnősült, mint annyi más hadifoglya az imperialista háborúnak. Igen, valóban összebarátkoztunk. Ha fújt az északi szél, ladikot adott bérbé nekem, hogy csónakázhassak a magas hullámokon; néha kimentem vele ellenőrizni és meggyújtani a bójákat, s ilyenkor időnként számomra érthetetlen, de dallamosan szomorú magyar dalokat énekelt. Ezeknek a daloknak a ritmusa és hangzása később segített – mint erről beszéltem is már – megérteni Petőfi Sándor költészetének motívumait. Petőfi Sándorral azonban nem a magyar Nyikolaj ismeretett meg először, hanem sokkal korábban, még a forradalom előtt a Nyiva című folyóirat egy régi száma. Ebben fedeztem fel egy szép fiatal férfi képét és alatta az aláírást: „Alekszandr Petőfi, magyar költő, aki nyomtalanul tűnt el a csatamezőn.” Valamilyen jubileumi alkalommal lehetett kapcsolatos ez is. Petőfiről így hát már korábban tudtam, minthogy verseinek bármilyen fordítását olvastam volna. A magyar Nyikolaj pedig nem Petőfire emlékeztetett, hanem egy másik magyarral, akit néhány évvel azelőtt, tizenhatban láttam, nem is a valóságban, hanem álmomban. Elmeséltem Nyikolajnak ezt az álmomat: mintha a Dekabristák utcáján, a volt Varlamovszkáján mentem volna, és velem szemben egy magyar – derék, szép ember, hosszú bajuszsal, mentében – pisztolyt ránt, és egyenesen rám süti. „Ez jót jelent! – mondta erre Nyikolaj. – Ha az emberre álmában rátámadnak, szidják, ölik, az jót jelent. Ha pedig ölelik, csókolják, hizelegnek neki – az rossz, kellemetlen, vacak dolog. De nemcsak álmunkban van ez így, hanem valóságosan is: aki mélyre hajol, nyújtja a markát – az ilyenektől óvakodj; a másik meg gorombáskodik, pedig jó lélek! Mint az öreg! Azt kiabálta: „Űsd a külföldieket” – engem meg megsajnál, etetett, maga mellé fogadott!”

A magyar Nyikolaj jól megtanult oroszul. És úgy gondolom, nem az én közreműködésem nélkül. Segítettem neki ebben. Gyakori beszélgetéseink alkalmával, amikor én a mindennapi magyar életről faggattam, segítettem, hogy megtalálja a szavakat, megtanulja a nyelvi fordulatokat. Nem beszélünk mi akkor Petőfiről, de sok olyasmiről igen, amiről később Petőfinél olvastam: borról, lovokról, cigányokról, a Dunáról, a Tiszáról. Így aztán kétségtelenül volt némi fogalmam Magyarországról és a magyarokról.

Huszonöt évvel később, amikor Szokolnyikiben megjelent nálam két magyar, és azt javasolták, fordítsak Petőfit, hogy a már meglévő néhány fordítást újabbakkal lehessen kiegészíteni, a dolog egyáltalán nem is tűnt számomra idegennek és lehetetlennek. Arra az időre már mint érett embernek, történelmi ismeretem is sokkal több volt Európáról és ezen belül Magyarországról is, mint huszonöt évvel azelőtt. A korábban megismert magyarok, a háborús hadifoglyok és az októberi forradalom harcosai mellett ismerőseim száma ekkor kettővel kiegészült — két remek elvtárral, Hidas Antallal, a költővel és feleségével, Ágnessel. Ágnes, Kun Béla leánya, az első magyar asszony volt, akivel megismerkedtem, s aki mind a magyar, mind az orosz költészet kiváló értőjének s egyszersmind a magyar költészet orosz műfordításai remek szerkesztőjének bizonyult. Úgy gondolom, ehelyütt felesleges elismételnem mindazt, amit szóban és írásban oly sokszor elmondtam már erről. Hogy milyen tapintattal és hozzáértéssel tudta Kun Ágnes a magyar költészet orosz nyelvre ültetésének nagyszerű ügyéért egyesíteni a szovjet költők egész baráti közösségét, melyben ott volt Paszternak, Tyihonov, Marsak, Levik, Iszakovszkij, Zabolockij, Nyikolaj Csukovszkij és sokan mások. Ennek eredményeként jelent meg először az egykötetes Petőfi-válogatás, utána A magyar költészet antológiája (*Antologija vengerszkoj poézii*), majd ezek nyomában a négykötetes Petőfi is, még később pedig a Vörösmarty-, Arany-fordítások, Madáchtól *Az ember tragédiája*, s a József Attila-, illetve az Ady Endre-kötet! És ha volt valaki, aki Ágnesen és Hidason kívül segített nekem Petőfit megérteni, ez Ady Endre volt, akit szintén általuk ismertem meg. Szerintem ugyanis senki más nem értette úgy, és nem folytatta dicső elődjének, a XIX. század nagy költőjének, Petőfi Sándornak a költészetét, mint Ady Endre, ez a nagyszerű XX. századi magyar költő. A csodálatos és tragikus Ady Endre, aki oly sok időt töltött Párizsban és Nizzában, műveiben bárki másnál jobban látta szülőhazájának múltját és jelenét. Azt a hazát, amelynek sorsa Petőfi költészetének jegyében alakul, Petőfiében, aki alkotásaiban kifejezte mindazt, ami magasatos és tragikus volt a magyar múltban és a jövőbe igyekvő forradalmi törekvést egyaránt. Az Ady-versek látomásaiban mindabból, ami „Hunnia úri trágadombjára”-n termett, a budapesti Eldorádó részeg örömi énekeiből, arról a „Kunfajta nagy szemű legényről” szóló elégiáiból, aki „Kinzottja sok-sok méla vágynak, / Csordát őrzött és nekivágott / A híres magyar Hortobágnak”, a közelgő forradalom költői megidézéséből szinte felidéződött és egyre láthatóbb, világosabb lett számomra a harcmezőn nyomtalanul eltűnt Petőfi Sándor. Ez azonban megint csak valamivel később történt annál a nevezetes napnál, hogy Ágnes és Hidas segítségével elkészültem az első Petőfi-fordításommal, és az olvasók láthatták

Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.

(*Élet vagy halál!*)

Ebben a képen volt valami szerintem a magyarokból általában, így Petőfiből, sőt új barátomból, Hidas Antalból is. Ezt természetesen nem mondtam neki, annál kevésbé sem, mert Hidas, amikor megnézte a művet, csak ennyit morgott:

— Menni fog a dolog!

Az évek során aztán jó tizezer sort fordítottam le Petőfi verseiből és elbeszélő költeményeiből, s ezalatt a konzultációk során és a sajátommal való összehasonlítás kedvéért csaknem ugyanannyi mások által készített fordítást néztem meg. Úgy gondolom, mindezek után jogom van véleményem mondani Petőfi költészetéről és hőseinek jelleméről: nem válogatok —, arról beszélek, ami elsőként az eszembe ötlük: a pusztai pásztorokról, a nyáron kifelé fordított szőrű báránybőr subás lovasokról, a szerény és büszke vidéki és városi leányokról, és a legfontosabbról persze, a magyar szabadság dicső harcosairól, a világszabadság lelkesült harcosáról, az Apostolról, e harc apostoláról, akinek alakjában kétségtelenül ott vannak magának Petőfinek a vonásai is.

Meggyőződésem, hogy Petőfinek *Az apostol* című elbeszélő költeményét olvasva nem véletlenül jutott eszembe egy másik apostol —, Vlagyimir Majakovszkij Tizenharmadik apostola. Mi-

nél jobban elmélyedtem Petőfi életművében, annál több rendkívüli és meglepő hasonlóságot találtam költeményeiben Majakovszkij verseivel. Nem is a kritikusoknak címzett gúnyolódó versek magától értetődő hasonlóságáról beszélek. Ez természetes. Érthető a fűzfapoétákról szóló versek gondolati és hangütésbeli hasonlósága is. Majakovszkijnál:

Költő urak, kiket
égi ihlet hat át,
dalotok
ilyen maszlagtól csöpög:
apródok,
szerelem,
paloták, mikre illatát
orgona hinti.
Ha az alkotók olyanok, mint ti:
akkor én minden művészetre köpök.

(Az író-testvérek. Képes Géza fordítása)

Vagy még ez:

Még költőnek meri magát mondani –
szürkécskén csiripel, pirinyó veréb!

(Nadrágba bújít felhő. Eörsi István fordítása)

Petőfinél:

Süldő poéták, bikficek,
Ugyan ne csiripeljetek
A szerelemtől! Kérlek szépen
Az emberiség szent nevében,
Melyet kintpadra vonni vétek,
Kérlek, hogy azt ti ne tegyétek.
Tudjátok: melyik fán terem,
Milyen madár a szerelem?
A kotyvaszték, mit fejetez
Rossz bögréjében főztetek,
A sóhajtások galuskája
Pityergések levébe hányva,
Epedéssel megsáfrányozva
Vagy kakasdühvel megborozva,
Óh én szerelmes istenem,
Ez még korántsem szerelem!

(Mi a szerelem?)

Nem emlékeztetnek ezek a sorok a Majakovszkij által megírt szerelmi csalogány-kotyvaléokra? Egész sor példát sorolhatnák még a két nagy költő eszmei közösségére. De a legmelegebb – Petőfi és Majakovszkij viszonyának hasonlósága a naphoz. Mindannyian ismerjük Majakovszkij beszélgetését az üdülőben a nappal:

Ráförmedek:
„Megállj, te, hé,
ide süs, drágalátos,
semhogy tétlen
csellengnél.

mit szólsz
egy korty teához?"

*(Különös kaland, amely Vlagyimir Majakovszkijjal esett meg nyáron,
az üdülőben. Somlyó György fordítása)*

Petőfi pedig egyszer így kiáltott a napnak:

Panaszom van kelmed ellen,
Hallja kelmed, nap uram!
Mi dolog az, sugarával
Bánni olyan fukaran?

(A naphoz)

Hát persze! Ők, akik mindketten védekeztek az ostoba kritikusok ellen, gúnyolódtak lapos versfaragókon, ezek a költő-harcosok, próféták, apostolok tudtak beszélni a nappal. Ez a természetük.

Petőfi, akárcsak Majakovszkij, a forradalom költője, lírikus, aki ezer alakba öltöztette a szerelmet, nemcsak emóciókat, de szenvedélyeket és vitákat váltott ki és vált ki mind a mai napig. Úgy gondolom hát, az én, Petőfi és Majakovszkij szoros rokonságáról vallott véleményem is vitákat szül majd. Lehet, egyesek azt állítják majd, hogy semmiféle ilyen közeli rokonság nincs köztük, mások pedig azt fogják mondani, hogy én, a szellemében Majakovszkij verseivel olyannyira rokon Petőfi-költemények fordításakor akarva akaratlanul rájuk ruháztam a külső hasonlóság bizonyos jegyeit is. De aligha van így: Ágnes nem engedte volna meg az ökönyeskedést.

Petőfi verseinek fordítása, bár egyrészt számomra majdnem ugyanolyan varázslatos-lebilincselő folyamat volt, mint a saját versek alkotása, mégis sokkal szívósabb és – kétségtelenül – sokkal vesződésesebb munkát kívánt. Folyt a küzdelem a legapróbb részletekért, például azért, fordíthatók-e Petőfi tiszta himrimei úgy, ahogy én hallom: daktílikusan. Megőrizzük-e a kötött szótagszámot néhány így hangzó dalban? Vagy még tovább: mi legyen a rímekkel? Kell-e és lehet-e arra törekedni, hogy a magyar vers hangzásának sajátosságait visszaadjuk, hogyan bán-

**Шандор
Петефи**

ЛИРИКА

Petőfi Sándor: Versek. Moszkva, Hudozsesztvennaja Lityeratura,
1973. A könyv borítója. Tervezte Ju. Konnov

junk a rimelő szavakkal, amelyek a magyar fonetika törvényei szerint egybecsengenek, de oroszul — különböző hangsúlyuk miatt nem. Időnként igen lassan jutottunk egyetértésre. Leggyakrabban a vitáinkat türelmesen hallgató Hidas derített fényt akadémikuskodásainkban. De néha az ő tekintélyes beavatkozása sem hozta meg köztünk az egyetértést. Egyszer aztán Ágnes, feladván a reményt, hogy érveivel meggyőzzön, végül hozzámvágta — amennyire még emlékszem — az enciklopédiát. Nevettem: Ágnes a jó álmom agresszív magyarjára emlékeztetett, és általában igen érdekes volt látnom, hogy ebből a nagyon kulturált asszonyból hogyan csapott ki az ősi hun lélek. E megtestesült fogalom nélkül lehetetlen lett volna a magyar élet mélységeibe hatolnom, amelyből az én Petőfi-képem is keletkezett.

Mit tudnék még elmondani róla? Azoknak a jeleknek az alapján, amelyeket az ő műveiben az életéről szóló elbeszélésekben sikerült megragadnom, olyannyira életerős, energikus, tehetséges ifjúnak és később fiatalembernek képzeltem el, aki huszonéves korára nemcsak saját szülőhazájának irodalmát és népművészetét szívta magába, hanem elsajátított néhány idegen nyelvet is, és magáévá tette, ahogy mondani szokták, az egész civilizált világot. Ő maga pontosabban szólt erről, mint bárki más:

Halhatatlan a lélek, hiszem,
De más világba nem megy át,
Csak itt lenn a földön marad,
A földön él és vándorol.
Többek közt én, emlékezem,
Rómában Cassius valék,
Helvéciában Tell Vilmos,
Párizsban Desmoulins Kamill...
Itt is leszek tán valami.

(Halhatatlan a lélek...)

Rómában Cassius volt. Az a Cassius, aki Brutussal merényletet készített Cézár ellen. Magától értetődően ismerte a klasszikus irodalmat is és azoknak az alkotásait, akik megjósolták a nagy francia forradalmat; és persze ismerte Byront, Hugót, Heinét. Fordította Berangert és Morus Tamást. Ő fordította magyarra Shakespeare *Coriolanus*-át. Kétségtelen, hogy elsajátította mindazt, ami jót az emberiség adhatott neki, és ez nemcsak az ő eredeti, újító alkotásainak a létrehozásában segítette, de abban is, hogy fáradhatatlan, különlegesen életerős közéleti emberré, a szó legjobb, legmagasabb értelmében politikussá, forradalmi vezérré, hazája és a világszabadság harcosává váljék. És ha mint egyéniségről, individuumból, emberről szólunk, hát a szó legnemezebb értelmében ember volt, ember, szinte a harmonikus fejlődés ideálja, ember, aki egyáltalán nem idejekorán, hanem a kellő időben és természetességgel bontakoztatta ki képességeit, idejében férfivá érő ember, aki a maga — fájdalom — igen rövid életében egymaga annyit tett, amennyit milliónyi infantilis süvölvény sem képes megtenni, jóllehet nyüzsgő tőlük az emberiség napjainkban is, és nem értik

Hogy nem gyermek már a világ, de férfi!

(A királyok ellen)

Aki ezt kimondta, annak joga van a halhatatlanságra. Nem ok nélkül élt tovább a harcmezőn nyomtalanul eltűnt Petőfi a nép tudatában elevenen, hősként, aki hamarosan fogja magát és egyszer csak ott-terem. A halhatatlan Petőfi halhatatlansága nemcsak a magyar nép tudatában él immár, de a Szovjetunió népeinek tudatában is.

Petőfi élt az elmúlt évszázad negyvenes, ötvenes, hatvanas éveinek haladó orosz ifjúságának eszmélkedéseiben is: a költő-forradalmár Mihajlov folyóiratokban megjelent Petőfi-fordításai és a haladó orosz szerzők sok egyéb alkotásai nyomán —, versekben, amelyek *Petőfitől* vagy *Petőfi*

motívumokra cím alatt jelentek meg. Mi több: néhány régi, a szerző és a fordító megjelölése nélküli Petőfi-vers fordítása megtalálható azokban a könnyed népdalokban is, amelyeket a Martin Loscsilin dédapámhoz hasonló vándorkereskedő-házalók — s köztük talán ő maga is — hurcoltak Oroszország-szerte a tarisznyájukban. Ezek közt a dalok közt névtelenül, mint Puskintól a *Fekete szál* vagy Lermontovtól a *Kimegyek az útra...*, ott voltak Petőfi dalai is.

RAJCSÁNYI IRÉN fordítása